

sanlığın taleyi, dinlərin və mədəniyyətlərin birləşməsi kimi dərin fəlsəfi mövzulara toxunur.

Cavid öz dövrünün hadisələrini geniş bir mənəvi perspektivdən təqdim edir və hər bir əsərində insan ruhunun ən dərin qatlarını üzə çıxarır. Azərbaycan ədəbiyyatında ilk mənşüm faciə olan "Şeyx Sənan" əsəri buna ən gözəl nümunədir. Bu əsərdə Cavid xalqları və fərqli dinləri birləşdirmək üçün ümumbəşəri bir din ideyasını ortaya atır, sevgi və inancın sərhədləri aşdığı bir dünya arzularır. Bu əsər yalnız o dövrün deyil, həm də bu günün aktual problemlərinə işıq tutur və insanları qarşılıqlı anlaşmaya, birliyə çağırır. 1926-cı ildə müalicə üçün Almaniya

**"Ölüm var ki, həyat qədər dəyərlidir, Həyat var ki, ölümdən də zəhərli...".
H.Cavid.**

da Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin qərarı ilə Hüseyn Cavid bəraət qazandı. Onun cənazəsinin qalıqlarının Azərbaycana gətirilməsinə bir neçə dəfə cəhd göstərsə də bunlar heç bir nəticə vermədi. Yalnız ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1982-ci il oktyabrın 26-da H.Cavidin nəşi Moskvadan Bakıya, oradan isə Naxçıvana gətirilir. H.Cavid Naxçıvanda evinin qarşısında dəfn olunur. Ancaq onun qələmi ilə yaratdığı düşüncələr hələ də canlıdır, xalqın ürəyində yaşayır. Cavidin irsi illər keçdikcə daha çox dəyər qazanır, onun yaradıcılığı yeni nəsillər üçün

Milli ruhun və romantik fəlsəfənin tərcümanı

Romantik şeirin banisi Hüseyn Cavid Azərbaycan romantizm ədəbi cərəyanında adını qızıl hərflərlə yazıb. O, yalnız bir şair, yazıçı və dramaturq kimi deyil, eyni zamanda Azərbaycan ədəbiyyatının milli ruhunun simvoluna çevrilmiş bir sənətkardır. H.Cavid romantik dünyagörüşü ilə mənşüm faciələrin və milli romantik şeirin banisi kimi Azərbaycan ədəbiyyatında dərin iz buraxmışdır.

24 oktyabr 1882-ci ildə Naxçıvanda, ruhani ailəsində dünyaya gələn Hüseyn Abdulla oğlu Rasizadə ilk təhsilini molla məktəbində alıb, sonra M.T.Sidqinin "Məktəbi-tərbiyə" adlı yeni üsullu təhsil ocağına gedib, maarif və elmin işığı ilə aydınlanıb. Lakin onun elmə, biliyə olan "susuzluğu" bununla bitmirdi. 1899-1903-cü illərdə Təbrizin "Talibiyyə" mədrəsəsində təhsilini davam etdirdi. Bu şəhərin ədəbiyyat və fəlsəfəyə olan qədim bağlılığı gənc Cavidin düşüncələrinə yeni üfüqlər açdı. 1909-cu ildə o, İstanbul Universitetinin ədəbiyyat şöbəsini bitirərək dünya ədəbiyyatının incilərini, Şərq və Qərb ədəbi düşüncələrinin sintezini dərinləndirən mənimsədi. Onun müəllimlik fəaliyyəti Naxçıvandan başlayaraq Gəncə, Tiflis və 1915-ci ildən etibarən Bakı şəhərində davam etdi. Bu illərdə Cavid yalnız müəllim deyildi, o, insan ruhunun dərinliklərinə işıq salan, qəlbi və qələmindən süzülənləri böyük sevgi ilə insanlara təqdim edən bir sənətkar idi. O vaxtdan tale ilə əl-ələ verərək ədəbiyyatın hüdudsuz səmalarında öz qanadlarını açmağa hazır idi. Ömrünün sonrakı illərində Hüseyn Cavid daha çox dramaturq kimi tanınmağa başladı. Onun fəlsəfi və tarixi faciələri, ailə-məişət dramaları milli dramaturgiyaya yenilik gətirdi, forma və üslub baxımından yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoydu. Bu əsərlər insan təbiətinin əzəli sualları üzərində düşünməyə, zülm və ədalətsizliyin köklərini dərk etməyə yönəldirdi. Onun yazdığı hər bir əsər yalnız səhnələrdə deyil, oxucuların qəlbində də yaşayırdı, milli ruhun əbədiyaşarlığını təlqin edirdi. Cavidin poetik dünyası zülmət gecələrdə doğan bir ulduz kimi parlayırdı. Hər misrasında insana, mənəviyyətə, azadlığa səslənirdi. Onun yaradıcılığı bir xalqın öz köklərinə, tarixinə və mədəniyyətinə sarılmaq istəyinin ifadəsi idi. Bu səbəbdən də Hüseyn Cavid Azərbaycan ədəbiyyatının romantik şairi, onun mənəvi daşıyıcılarından biri olmuşdur.

Hüseyn Cavidin poeziyası Azərbaycan ədəbiyyatının romantik ruhunun təcəssümü, insanın daxili aləminin dərinliklərini açan misralar silsiləsidir. Onun şeirlərində romantizm yalnız poetik bir üslub deyil, həm də həyatın, mübarizənin və insan azadlığının ən incə və mənalı ifadəsidir. Cavidin poeziyasını oxuduqca bəşərin qəlbində baş qaldıran həsrət və ümid duyğularını duyursan. O, əsərləri ilə sadəcə bir dövrün deyil, həm də zamanın fəvqündə dayanan həqiqətlərin şairi idi. Onun romantik poeziyasında insanın mənəvi yüksəlişi təbiətin gücü ilə həmahəng olur. Bu poeziya oxucuya ruhani bir səyahət təklif edir, insanın dünyadakı yeri, həyatın mənası, sevgi və azadlıq kimi əbədi suallar üzərində düşünməyə çağırır. Cavidin romantik şeirləri, xüsusən də poemaları bu yüksəlişi ən gözəl şəkildə əks etdirir. Hüseyn Cavidin dramaturgiyası yalnız dövrünün milli problemlərini deyil, ümumbəşəri və böyük ictimai-siyasi məsələləri də özündə əks etdirir. Onun əsərləri in-

sənəfər edən Cavid 7 ay boyunca Berlin zəngin mədəni və intellektual mühitində yaşayır. Bu dövr onun yaradıcılığına yeni bir nəfəs gətirir. Ziyallıların mənəvi iztirablarını, cəmiyyətin təbəddülatlarını əks etdirən bir sıra siyasi-likrik və lirik-epik şeirlər qələmə alır. Bu şeirlər yalnız şəxsi hiss və düşüncələrin deyil, bütöv bir cəmiyyətin içində olduğu ziddiyyətlərin, iztirabların əks-sədasıdır. Hüseyn Cavidin Berlində yazdığı əsərlər onun poetik və fəlsəfi düşüncələrinin daha da dərinləşdiyini göstərir. O, insanlığın dərnlərini, mənəvi çöküşünü qələmə alaraq bəşəriyyətin yeganə çıxış yolunun birlik və mənəvi dirçəliş olduğunu poetik dillə təənnüm edir. Ümumiyyətlə, 1920-1930-cu illər Hüseyn Cavidin yaradıcılığının ən məhsuldar mərhələsidir. Bu illərdə o, bir-birindən əhəmiyyətli bir sıra tarixi dramlar yazır: "Peyğəmbər", "Topal Teymur", "Səyavuş", "Xəyyam". Bu əsərlər sadəcə tarixi hadisələrin səhnəyə gətirilməsi deyil, eyni zamanda insan təbiətinin, zülm və əzədlilik, sevgi və inanc, iqtidar və ədalət arasındakı əbədi mübarizənin tədqiqidir.

Hər bir əsərində Cavid zamanın və məkanın fəvqündə dayanan bəşəri dəyərləri, insanın mənəvi-əxlaqi dilemmasını ortaya qoyur. "Peyğəmbər" əsərində insan ruhunun ali məqsədlərə doğru yüksəlişi, "Topal Teymur"da isə qüdrət və zülmün faciəsini göstərir. "Səyavuş" əsərində mədəniyyətlərin toqquşmasını, azadlıq uğrunda mübarizəni təənnüm edir, "Xəyyam"da isə insanın öz taleyi ilə barışmaq istəyini, fəlsəfi düşüncələrini poetik dillə çatdırır. Hüseyn Cavidin dramaturgiyası yalnız Azərbaycan ədəbiyyatı üçün deyil, dünya ədəbiyyatı üçün də əvəzolunmaz bir xəzinədir. O, insanlığın mənəvi sarsıntılarını, tarixi proseslərin içində boğulan fərdin çıxış yollarını göstərməklə bəşəriyyətə yol göstərən nura çevirir. Cavidin əsərləri hər dövrdə öz aktuallığını qoruyur və oxucunu insanlığın əbədi sualları ilə üz-üzə qoyur. Onun ideya və sənətkarlıq baxımından ən kamill əsərlərindən biri isə "Azər" poemasıdır. Bu əsər Hüseyn Cavidin poetik dühasının zirvəsidir. Bu poema şairin yaradıcılığında xüsusi bir yer tutur. Şair bu əsəri yazmağa 1926-cı ildə Almaniya müalicə olunduğu vaxt başlamış və iki il sonra 1928-ci ildə tammamlamışdır. "Azər" yalnız bir poema deyil, Azərbaycan xalqının tarixindəki güc və əzəmət simvoludur, bir xalqın tarixi yaddaşının və mənəvi yüksəlişin poetik abidəsidir. Bu əsərdə Cavid xalqın qədim və qüdrətli irsini, milli oyanışın, azadlıq arzusunun simvolik ifadəsini yaradır. H.Cavidin bununla yanaşı, "Ana", "Uçurum", "Afət" faciələri, "Maral", "Şeyda" pyesləri də onun yaradıcılığının incilərindən hesab olunur.

Hüseyn Cavidin poeziyasının parlaq günəş kimi doğduğu dövrdə onun həyatı qaranlıq fırtınalarla üzleşdi. Sovet hakimiyyəti tərəfindən təqib olunan şair 1939-cu ildə Maqadan sürgün edildi. Soyuq Sibir torpaqları sənətkarın azad ruhunu məhdudlaşdırsa da onun poeziyasının işığını söndürə bilmədi. Hüseyn Cavid sürgündə 1941-ci il dekabrın 5-də İrkutsk vilayətinin Tayşet rayonunun Şevçenko kəndində uzaq və yad bir diyarda dünyadan köçdü. Qeyd edək ki, 1956-cı il martın 6-

ilham mənbəyinə çevrilir. 2022-ci ildə Hüseyn Cavidin 140 illik yubileyi münasibətilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən imzalan sərəncam onun ədəbi irsinin əbədləşdirilməsi istiqamətində atılan böyük bir addım oldu. Bu sərəncama uyğun olaraq F.Köçəri adı-

na Respublika Uşaq Kitabxanası Cavidin fondnda mövcud olan əsərlərini, haqqında yazılan kitablara və onun haqqında müxtəlif dövrlərdə çap olunmuş məqalələri bir araya toplayaraq oxuculara təqdim etdi. Bu təşəbbüs yalnız Cavidin irsinin gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün deyil, eyni zamanda onun sənətkarlığının dərinliyinə nüfuz etmək istəyən hər kəs üçün bir xəzinədir. Hüseyn Cavidin poeziyası və liği bir xalqın mədəni və tarixi nın sönməz məşəlidir.

Nəzrin EL
"Re